

Régiek mai szemmel. VII. Arany János gyermekkora.

Az emberi szellem történetének mindig legizgatóbb titka marad: a múltnak mily forrásaiból táplálkozik s az életnek milyen körülményei közt fejlődik vagy fejlődhetik a költői lángelme? Mi határozza meg: a szülők? a környezet? a történelmi múlt? korának nagy eseményei vagy maga a szeszélyes véletlen? Tagadhatlan, hogy a kedvező családi körülmények is segítenek virágba szökkenteni a tehetséget (nagy íróink közt Jókai, Kazinczy, nagy politikusaink közül Széchenyi, Eötvös életében látjuk ezt) de ha döntőnek tartanók a családi élet hatását, hogyan tudnók megmagyarázni a szegénysorsú Petőfi vagy a még szegényebb, paraszti sorban született Arany János csodálatos pályafutását?

Mi úgy érezzük, hogy a lángész önmaga határozza meg körülményeit, mert ő éljen bár szegényebb vagy fényesebb viszonyok között is, mindig az ő lelkének sajátos rezgése ad színt annak az életkeretnek, amelyben született. A gazdag és előkelő Eötvös tragikusnak érzi, hogy osztálytársai nem akarnak vele, az aulikus érzelmű Eötvös Ignác fiával egy padban ülni. Az érzékeny lelkű Arany világgá akar menni elkeseledésében, mikor atyja megfeddi. Mind a két lángelmében — különböző viszonyaik ellenére is — ugyanolyan fokú az érzékenység, az eseményekre való reagálás s ez a korán megnyilatkozó művészi érzékenység már a gyermekkorban befolyásolja, irányítja a lángelméket. A művész már gyermekkorában is a maga alkotta világban él s ez kiemeli őt azok közül, akik *látszólag* vele sorsközösségben élnek.

A költői lángelme gyermekkora azért érdekel bennünket, mert a későbbi művész formáló képessége már a gyermek életszemléletében, magatartásában megnyilvánul. Ezt a művészi magatartást annál inkább látjuk a költő életében, minél egyszerűbb életkeretek közt él. Meggyőző példa erre Arany János gyermekkora.

Arany János, a dicsőséges emlékéü szabad hajdúfészek szülötte, nemes eredetű, de szegény szülőktől származott. Az I. Rákóczy György adta nemesi levelük veszendőbe ment és az Arany-család nem tudta azt újra megszerezni. Szülei, Arany György és Megyery Sára verejtékes munkában, de ha szegényen is, mégis béketűréssel élték egyszerű életüket; 10 hold földcskéjük volt, továbbá egy sárfalú házikójuk, mely egy szobából, konyhából, pitvarból és istállóból állott, amint azt híven leírja Arany a Bolond Istók I. énekében:

Füstös vityilló gunnyaszt egyedül
Pusztá közepén, mint egy vén banya,
Ki gomolyogba töpörödten ül
S élére áll földetlen kóc haja.
Két hosszú kar az oszlop két felül
Melyekre lebókol a csösz tanya
De mellyik tartja egymást: oszlopok
A kunyhót vagy *viszont*? kétes dolog

Midőn azt mondom „tarija“ annyi mint-
 ha mondanám tartotta egykor régen,
 Mert már biz annak híre hamva sincs
 Nem úgy csinálták, hogy örökös légyen
 Palotát épít a dús kéjekint
 Századok élte van szilárd kövében :
 De ő csak egy szű, féreg vagy penész,
 Mely egy darabig öröl, váj, tenyész
 Avval kimúlik...

Aranyéknak tíz gyermekük volt, de csak a legidősebb Sára maradt életben. Arany György 55, felesége 45 éves volt, mikor János született. Apa, anya, a már férjhez ment Sára — Jámbor Jánosné — meleg szeretettel ápolják, nevelik a kis jövevényt, mintha éreznék az egyszerű jó telkek, hogy vigyázni kell az Isten küdöttjére. Hogy milyen lelkület sugározta be a kis családót, azt maga Arany írja le önéletrajzában:

„Én nem ismertem más testvért — írja nénjéről — nálam sokkal korosabb volt, annyira, hogy emlőjéből szoptam is csecsemő koromban... (szüleiről pedig ilyen áhítattal ír:) Én valék öreg szüleim egyetlen reménye, vigasza; szerettek is az öregség minden vonzalmával, mindég körükben tartottak és rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán elragadt. Az ének és Szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngye lelkemnek s a kis bogárhátú viskó szentegyház vala, hol fülem soha egy trágár szót nem hallott, nem lévén cseléd vagy más lakó, mint öreg szüleim és én. Azt hiszem, hogy a kora komolyság ettől van kedélyemben... Más gyermekekkel ritkán volt alkalmam játszani, természetes, hogy a lélek komoly irányt vőn.“

Arany György írástudó és mesélő kedvű ember volt. Akarva nem akarva ő vezeti be a gyermeket a magyar történet szellemébe, amikor elmeséli neki a Strázsahalom történetét, ahonnan a törököket lesték, akiket aztán a Szigettónál adtak ki a hajdúk megfelelő váitságért; a vitéz Györy tetteiről és cselvetéseiről is sokat regélt neki az apa s a bujdosó, éhenhalt törökökről, akiknek szájában kizöldül az árpató.

Elgondolhatjuk, milyen gyermeki áhítattal szítja magába a kis János ezeket a legendás történeteket, hiszen a mesét csak a gyermekek tudják igazán élvezni, hát még ha ez a gyermek éppen Arany János, a magyar irodalom eljövendő legnagyobb epikus költője! A gondolat szárnyain repüljünk vissza az Arany-család körébe s lehetetlen meg nem éreznünk, hogy valami olyan hangulat ömlik itt él, mint a kis Jézust imádó pásztorok között. A zsoltárokat édes apjától tanulja a gyermek, valamint az olvasást is hamuba írt betűkön. Ezután szüleivel együtt olvassa a Szentírást „mi szomjazó lelkének első teje vala“ — majd világi olvasmányok következnek: a Sármány király, Rontó Pál, A Peleskei nótárius stb. A jobb olvasmányok közé a ponyvairodalom is becsúszik, de a lángelmék már gyermekkorukban is ösztönszerűen a jó magot szedik ki a zagyva termésből is... Ilyen *olvasottsággal* rendelkezik már a kisfiú, mikor kitűnő életrajzírója, Voinovich Géza szerint:

„a kántor észreveszi a kóruson éneklő kis fiút, a rektor elé viszi,

elsőnek teszi az osztályban s ezt a helyet megtartja; a kis János is a többi gyerekekkel együtt bandukol az utcán az iskola felé báránybőr süvegben, viseltes bocskorban, felkunkorodó orrú nagyocská csizmában. Gyenge, beteges fiú volt, mégis 3 és 1/2 év alatt végezte el az alsó négy osztályt.

A társadalmi öntudatra eszmélő gyermek hamar megérzi a nyomor súlyát. Szülei alig tudják egy könyv árát előteremteni. János már nagyon vágyik a Marton-féle német grammatikára. Egy földesúr temetésén két ezüst huszast kap, ezenkívül harangozni is eljár, így jut néhány garashoz s így veheti meg a német nyelvtant.

A gyermekkori huncutságokban nem igen vesz részt, őt azonban társai gyakran megtréfálják. Izgalmas kalandba kergette egyszer a huncut Bornemissza Pista. Mindketten a toronyba mentek s levették a csizmáikat. Bornemissza Pista Arany csizmáit bedobta a templomba, aztán rábeszélte megriadt társát, aki szégyelt volna csizma nélkül hazamenni, hogy feszítse meg az ólmos ablakot s azon bemászva hozza ki csizmáját. Így is tett János, de ekkor vásott barátja templomfeltöréssel vádolta őt. Erre Aranynak még ennivalókkal is meg kellett vesztegetni Pistát, nehogy az templomrablásért jelentse őt fel. Arany nagyon érzékeny gyermek volt. Tizenkét éves korában annyjira szívére vette atyja dorgáló szavait, hogy „világgá” indult, de mint *Önéletrajzában* írja, csak a „homokgödörig” ment el.

Tizenkét éves korában mint ő maga mondja már „*mohó vággyal evett meg minden olvasni valót*” Fortunátus históriáját a soha ki nem apadó erszényről, a bűvös süveg történetét, Brunsvik meséjét a mindent magával ragadó mágneshegyről s egyéb szívre és képzeletre ható történeteket. Am a fejlődő lángelme elrendezi az ellenmondó dolgokat is és még a legzavarosabb történetből is megjegyzi a jó motívumokat. Elolvassa Haller Hármas istoriáját. Décsy Sámuel Osmanographiáját s megismeri a török hódoltság történetét, a galambóci csatát, Török Bálint, Szondy György legendás alakjait. Buzgón olvassa a Bibliát és amit a Családi körben ír a „legkisebb” gyerekekről. („Jobban kedveli a verseket, nótákat — effélet csinálni maga is próbálgat”) az rá is illik: ő maga már „halomra” írja a verseket.

Tizennégy éves. Az új magyar irodalmat még nem ismeri. Csokonai a mintaképe a magyar költők közül, a latin írók közül Ovidiust, Vergiliust, Horatiust, Suetoniust, Liviust kedveli.

Mialatt a tudásban így gyarapodik, a családi nyomor egyre nő. A tizennégy éves diák „praeceptorágért” folyamodik a szalontai előljárósághoz ily megokolással:

„... mert szüleim, kik nyolc esztendő elforgása alatt gondosan taníttatni igyekeztek, előregedvén és elszegényedvén, különösen édesatyám megvilágtalanodván a tovább taníttatást nem teljesíthetik.”

Az állást elnyeri s ezzel egyszerre mennyi férfi-gond szakad a 14 éves gyermek vállaira: nemcsak a tanítás gondja nehezedik rá, az ő dolga a diplom nyitása, zárása, az ő dolga a harangozás, ő jár temetésre az énekes diákokkal. Évi fizetése: 20 pengő, őt köből búza, étkezés az iskolában, némi ajándék, mindent összevéve sem valami nagy

jövedelem, de arra elég, hogy a már 16 éves Arany János Debrecenben folytathassa tanulmányait.

A debreceni kollégiumnak országos híre van. Földy, Fazekas, Maróthy, Hatvany tudósok nevei és Csokonai költői hírneve ragyogják be az ősi kollégiumot. Buday Ézsaiás, a nagy történetíró még élt, mikor Arany oda került. Milyen lelki állapoton megy át a serdülő gyermek a kollégium levegőjében, azt maga Arany János írja meg a Bolond Istók megható lélekrajzában. Külső és belső arcképét egyszerre mutatja ez a versszak :

Halvány, sovány alakját hosszú tóga
— Mint gyászlobogó a nyelét — fedi;
Nem látszik, hogy nagyon jól menne dolga,
Étvágya is több, mint betöltheti;
Hagyján az éhség! a test földi szolgál:
Lelkét dicsőség vágya kergeti
S mindég valami olyanért sóvárog;
Mit nem tanítanak a tudós tanárok.

Szóval: mint a többi diákok, úgy János is felöti a bokáig erő fekete köntöst, egy szobában van nyolcadmagával, nyáron őt, télen hat órakerel s mint a többi jó diák, ő is buzgón tanulja a „kövésztudományt“ (amint akkor az ásványtant nevezték), a mennyiségtudományt, a görög nyelvet s egyéb tantárgyakat. De bár „ismerni ő mindent hő vággyal ége — a Zend Avesztát úgy, mint a Koránt“ — mégsem elégitette őt ki az iskola. Pedig Kerekes Ferenc, Buday Ézsaiás, Péczely professzorok hivatásuk magaslatán álltak. Péczely még arra is gondol, hogy kiadja az ifjúság munkáit, de a lángelmét épen az különbözteti meg a többi halandótól, hogy a maga útján jár s fejlődésének törvényeit is maga egyengeti. Az ismeretek magolásszerű betanulása még napjainkban sem múlta idejét, hát még a 19-ik század első évtizedeiben! A zseni szintézisben lát s úgy a természeti, mint a szellemi jelenségekben az *egész*-nek értelmét keresi, részek lelketlen bemagolása fárasztja őt:

Szerette volna ő ismerni oh nagy
Természet, alkotó kezed művét!
Keresve, hol szűzen található vagy
Erdők virágát és bérc kövét;
De a padokban (ah szálni való agy!)
„Magolni“ kelle fű, virág *nevét*
S ha kézről kézre járt valami ásvány
Brúgó darabbá vált körutazásán.

Az ilyen aprólékos munkánál jobban érdekli „a földiekkal játszó égi tünemény“ ritmusa, jobban érdekli Horatius, Vergilius, Homeros, de ezek a nagy klasszikusok sem a grammatikáért, mint öncélért érdeklik, mert

Classicusokhoz épen szíve vonta
 Kedvence volt Horác, Virgil, Homér
 De szót hüvelyből nem örömet bonta
 Virágot nem tiport el a gyomért ;
 Ő az *egésznek* bátran nekironta
 Kileste, hol foly az a finom ér
 Melyen halad cselekvés, érzet, eszme —
 Habár egy *szócska* néha kárba veszne.

Egy szóval : ami tesz egy jó diákot,
 Abból kevésre ment Istók szegény ;
 Az érdemlépcsőn nem magasra hágott
 Se a tanuló hosszas évekén ;
 A pálya fele útján félre vágott,
 Nem mint amolyan kirugó legény :
 De csüggeszté a taposó malom
 Egyhangúsága és az unalom.

Tanulni ugyan annyit a „tanárnak“
 Iparkodott ő a „becsületért“
 Hogy nem neveztek publice számárnak,
 S elfujta hangosan, amit nem ért ;
 Jobb „calculusa“ is alig egy párnak
 Lőn, mire az esztendő véget ért
 Azonban őt ez mind nem boldogítja
 Sőt, hogy időt lop, ezt érzé, gyanítja.

Nem lehet csodálni ezt a kiábrándulást : Petőfi, Csokonai sem
 érezték magukat eléggé szabadnak az iskolában, Arany János is földi
 elvesztett paradicsomát siratja, midőn első tizenhat évére gondol, mely-
 ben még lehetett volna nyíltan, szabadon látni a világot.

Szerette Istók a természetet
 Éhomra is ; — ha egy szünnapra szert tőn
 Ebédre vackort és kökényt szedett
 S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn.

Vagy elbocsátá lelkét ringatózni
 Szellő fuvalmán, bólintó galyon
 Felhők futásával versenyt hajózni
 Hanyatt terülve egy partoldalon —

Engedte önmagából kilopózni :
 Hang, szín, sugár lett tér és mozgalom
 Ő a természet, a nagy és örök
 Mi ott henyel, csak hitvány földi rög.

Arany János jobban rajong a természetért, mint az iskoláért, néha a leckéjét is elmulasztja, a Nagy-erdőn bolyong, álmait szövögeti, míg a többi diák édesen alszik, későbben kel, mint a regula szerint kellene és bizony a szelíd Arany Jánosnak e mulasztásokért még dorgatórium-ban is volt része.

Anyagi gondok kerülgetik ismét. Hazúlról semmivel sem tudják támogatni és újból praeceptorságra szánja magát. Kisújszállásra megy tanítónak. Nyolcvanöt gyermeket bízna rá, s ez a munka nagyon lefoglalja, mégis ez a 17-ik év egyik legtermékenyebb éve Aranyinak. A tudós Török Pál rektor a hazai és külföldi irodalom terméseit rendelkezésére bocsátja s ő éjjel nappal olvas, amikor csak szabad ideje van, a németben Schillerig jut, franciát tanul és szatirikus verseket ír a dévaványai juhbehajtásról...

Kisújszállás Főbírája és Tanácsa Bizonyáglevelét ad neki, melyből kitetszik hogy

„a tanítására bízott apróbb gyermekeknek a Tudományokban, mind a jó Erkölcökben való nevelése által magát dicséretesen megkülönböztette... s Előjárói eránt mutatott engedelmes és jámbor magaviselete által magát mindenek előtt megkedveltette...”

A szigorú Derkó Illyés prédikátor külön bizonyítványban is megdicséri a feddhetetlen praeceptort.

Ilyen bizonyságokkal tér vissza Debrecenbe és tanulja a fűvésztudományt, neveléstudományt, terjedtség-ismeretet és a görög irodalmat.

Az átfogó szellemek kételye őt is megszállja: milyen pályát válasszon? verseket már halomszámra írt ugyan, mégis úgy érzi, hogy talán a festészetben vagy szobrászatban többet tudna alkotni;

Majd azt hívé, hogy mert a rajzoláshoz

Konyitni látszott keveset

S hallgatni eljárt egy vén tamburáshoz:

Hogy hivatása zene_vagy ecset.

Gondoljunk csak a pápai diákok nagy triászára: Jókai festő akart lenni, Orlai író, Petőfi színész.

„Aranyban is — írja Voinovich — bizonytalanul mozgott a művészi hivatás ösztöne, mint fa kérge alatt a fakadó rügy, melyről nem tudni, nevel e virágot és gyümölcsöt vagy terméketlenül törik le?”

Arany Jánost hivatást kereső művészi ösztöne a színészet felé irányítja, Wesselényi, az erdélyi magyar színészet nagy pártolója egy színészrajt indít Debrecenbe s Arany János otthagyja a kollégiumot s beáll a művészgárdába. Inaskodáson kezdi s gyors kiábrándulása miatt alig volt alkalma ennél tovább jutni: kelléket hord, mennydörgést csinál, mint tűzér furkóval veri a padot s mikor a debreceni társaság feloszlik, együtt megy és együtt nyomorog a vándorszínészekkel, betanítja az énekszámokat, foltozza a cortinát, bútort, ruhát kölcsönöz, a játékhoz medvét vagy medvekergetőt játszik.

Máskép a társaság morálja ellen

Istók panaszra nem talált okot

maradt ő, ami volt, szűz tiszta jellem —

így jellemzi színészetét maga a költő s ha ő maga megbocsátással is nézi a kissé rugalmas társas illemet, mely a vándorszínészek közt divat volt, ő maga megmaradt szemérmesnek és tisztának. Mikor Klárcsi, a fiatal színész nővel akarja őt csábítani, az ifjú ellenáll a kísértésnek:

Késő van instállom mondá találó
Mentségre kunkorítván az eszét
Azzal köszönt, ment. S hallá, hogy mögötte
Becsapta az ajtót Klárcsi, nem betette.

Soha ki nem alvó gyermeki jósága hagyatja el vele a színpadot. Álmában atyját megvakulva, anyját betegen látja. Gyalogszerrel hazamegy Szalontára. Alma fájdalmas módon valóra válik. Édesanyját nemsokára el kell temetniök s a Bolond Istókban meghatóan örökíti meg azt a pillanatot

Midőn sírjától a legjobb anyának
Küszöbére léptem az üres tanyának

Ketten valánk ott *sámra* legalább
Leszerelt hárfán a két szélső ideg
Egy alpha, egy ómega a család
Tépett könyvéből: ifjú és öreg
Én, ősz apámmal, nem magam tehát
De hol van oly magány, oly bús, rideg
Mint mikor ő ült ott az élet árnyán
S én virraszték *szemének éjszakáján.*

A kóborlásból megtért diákok előbb idegenkedve fogadják a szalontaiak, de az öreg Pápay, a hányt-vetett életű postaexpeditor szívének egész melegségével pártolja az ifjút, felé fordítja a városi elöljárók hangulatát, tanítónak választják s most — korára nézve alig több mint gyermek — munkája mellett a görög, német, francia, angol írókba elmerülve művészi ösztönnel gyűjti össze azt a sok drága kincset, mellyel nemsokára a magyar elbeszélő költészet nagy értékeit fogja felépíteni.

Arany János gyermekkora! — csak jobb szavak hiányában jelöltük meg így kitűzött feladatunkat: Hiszen az ő gyermekkora attól fogva, hogy áhitattal figyelte atyja meséit, már szinte férfiasan komoly készülődés volt egy szokatlan ívelésű költői pálya felé, viszont a gyermeki lélek tisztasága szíve utolsó dobbanásáig áthatotta életét.

Kemény Gábor.

Geopedagógia.

Újabb keletű szó, nem amolyan tartalom palástolására, pótlására elhívatott, felkapott szó: „Denn eben wo Begriffe fehlen, Da stellt ein Wort zu rechten Zeit sich ein“ (Goethe: Faust I.). Ellenkezőleg e a geopedagógia elnevezésnek elemzése vezet el amazokhoz, eredeti fényre rávilágít új barátokra, sőt messzi távlattal kecsegtető országútra utal.